

УДК 364-43:159.98]-053.9

DOI 10.31339/2413-3329-2019-1(9)-234-238

Коваленко Олена Григорівна,

доктор психологічних наук, доцент,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, м. Полтава

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД СОЦІАЛЬНИХ РОБІТНИКІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ З ЛЮДЬМИ ВІКУ ПІЗЬНОЇ ДОРОСЛОСТІ

У статті розглядаються питання психологічного супроводу соціальних робітників у професійній діяльності з людьми віку пізньої дорослості. Такі робітники виконують некваліфіковану роботу, стикаються з різноманітними соціальними проблемами та життєвими ситуаціями клієнтів, що зумовлює наповненість стресами їхньої професійної діяльності, може сприяти психологічному вигоранню. Запропоновано курс лекцій «Психологія пізньої дорослості» для соціальних робітників у контексті їхнього психологічного супроводу. Цей курс складається з шести тем. Опанування його змістом передбачає лекційну форму діяльності й контроль. Обґрунтовано особливості впровадження цього курсу. Укладено методичні рекомендації з підвищення психологічної грамотності соціальних робітників.

Ключові слова: людина віку пізньої дорослості, соціальний робітник, психологічний супровід, курс лекцій.

Постановка проблеми. Вік пізньої дорослості – час у житті людини, коли відбуваються суттєві біологічні, соціальні, психологічні зміни. Уповільнення, зниження, зменшення – слова, які найчастіше використовуються, коли характеризують зміни в різних системах організму людини в цьому віці. Він стає подразливішим, збільшується можливість смерті. Змінюється місце і статус старіючої людини в суспільстві, яка втрачає певні соціальні ролі (працівника, чоловіка та дружини, друга тощо), опановує нові (пенсіонера, вдівця та удови, дідуся та бабусі, найстаршого члена родини, людини із слабким здоров'ям тощо). Такі фізіологічні та соціальні зміни відображаються на психічному стані і в поведінці людини, яка може ставати стурбованою і знервованою, у неї знижується самооцінка і погіршується здатність зосереджувати увагу, вона не відчуває задоволення від життя. Супроводжувати людей віку пізньої дорослості, які знаходяться у несприятливих фізіологічних, соціальних, психологічних станах покликані соціальні працівники і соціальні робітники.

Професія соціального працівника та соціального робітника є одними з найбільш гуманістичних професій у нашому суспільстві. Це фахівці у сфері обслуговування і захисту окремих категорій і груп населення. Їхня основна місія полягає в підвищенні добробуту людей і в допомозі задоволення основних і складних потреб населення різних категорій, у першу чергу тих, хто має особливі потреби, зумовлені віком, станом здоров'я, індивідуальними особливостями. Соціальний працівник – це особа із спеціальною фаховою освітою, натомість як соціальний робітник – особа без спеціальної (у тому числі психологічної) підготовки і безпосередньо взаємодіє з людьми, яких обслуговує, виконує некваліфіковану роботу, надає їм різні соціально-побутові послуги, зокрема, це приготування або допомога у приготуванні їжі вдома, придбання та доставка товарів з магазину або базару; виклик лікаря; допомога в догляді за приміщенням, допомога у пранні та дотриманні особистої гігієни; оформлення документів на отримання субсидій на оплату житлово-комунальних послуг; внесення платежів; читання преси; допомога в обробітку присадибних ділянок; оформлення документів на санаторно-курортне лікування; улаштування до будинку-інтернату та інших соціальних закладів; сприяння в забезпеченні необхідними технічними й іншими засобами реабілітації; створення умов для посиленої праці тощо [12]. Для соціального робітника важливим є вміння індивідуально працювати з людиною, котра має особливі потреби, може знаходитися у різних фізіологічних і психологічних станах. До таких людей і належать особи віку пізньої дорослості, старечого віку.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Соціальні робітники згідно посадової інструкції, це особи, які під керівництвом соціального працівника або фахівця із соціальної роботи виконують комплекс робіт щодо догляду за пенсіонерами, інвалідами та самотніми непрацездатними громадянами літнього віку і в разі їх немічності, інвалідності або хвороби надають послуги, передбачені договором [10]. Виконання соціальними робітниками своїх обов'язків суттєво залежить від, по-перше, їхньої

особистості (особистісних якостей); по-друге, від знання психологічних особливостей осіб пізнього віку; по-третє, від здатності соціального робітника налагодити позитивні стосунки з літньою людиною.

На необхідності морального розвитку соціальних працівників і робітників наголошує Р. В. Зозуляк-Слущик. Вона вважає, що такі категорії моралі, як добро, зло і совість є базовими підвалинами в діяльності працівників соціальної сфери; аналізує особливості прояву цих категорій у поведінці людини; наголошує на необхідності керування соціальним робітником у діяльності такими цінностями, як повага до людини, її унікальність і прагнення до свободи вибору і прийняття рішень [5].

Високий рівень комунікативної культури є також необхідним у діяльності соціальних працівників і робітників. Д. М. Годлевська наголошує на таких компонентах їхнього спілкування, як почуття присутності, вміння слухати (рефлексивне і нереклексивне слухання), проявляти турботливість і емпатійність, приймати чужі погляди, бути щирим і поважати співрозмовника, вміння розкриватись самому [3].

Важливою складовою професійної культури соціальних працівників і робітників є міжсуб'єктна взаємодія, вважає О. В. Бершадська. Культура такої взаємодії є поєднанням комунікативної установки, певних особистісних якостей та ціннісно-смыслових установок, знань з етики і психології спілкування, що знаходять своє практичне відображення в комунікативних та організаційних вміннях і навичках, націлених на продуктивну організацію процесу взаємодії працівників соціальної сфери зі своїми підопічними [1].

Про соціокультурну мотивацію в соціальній роботі стверджує О. Г. Карпенко. На її думку така мотивація дозволяє побачити детермінацію соціальних дій індивіда з точки зору впливу на нього системи правових норм і цінностей, рольового статусу, культурних традицій його включення в соціальні процеси [6].

Емоційний інтелект, здатність розуміти почуття й настій підопічного – важливі для соціального робітника вважає D. Howe. Адже соціальна робота, пов'язана з турботою про здоров'я іншої людини є емоційною роботою і до того, хто її здійснює пред'являються високі вимоги [13].

Важливою якістю для соціального робітника є стійкість до стресів, адже його діяльність пов'язана з низкою аспектів, зокрема надмірною завантаженістю одноманітними професійними обов'язками; неготовністю окремих літніх людей співпрацювати з соціальним робітником, упередженим ставленням до нього; недостатньою можливістю реалізовувати свої права; відсутністю професійного розвитку; відсутністю визнання та публічного заохочення; переважанням критики і браком позитивної оцінки досягнень; відповідальністю за стан своїх підопічних; недосконалістю нормативної бази, низьким рівнем заробітної плати; дефіцитом надійної й перевіреної інформації й надлишком різноманітних чуток [11].

Системно до визначення якостей і особливостей соціального працівника і робітника підходять окремі науковці. Так, Т. О. Голубенко виділяє чотири компоненти у процесі формування готовності майбутнього соціального працівника до патронажної роботи зі старими людьми: мотиваційно-ціннісний (потреба досягнення успіху у майбутній професійній діяльності, позитивне ставлення до професії), змістовно-професійний (сформованість необхідних знань для здійснення патронажної роботи з людьми віку пізньої дорослості), когнітивно-операційний (здатність адекватно оцінювати себе та інших, та уміння розпізнавати сприймання), практично-діяльнісний (здатність застосовувати отримані знання, вміння та навички у процесі здійснення патронажної роботи з людьми) [4].

Соціальний робітник, працюючи з людиною віку пізньої дорослості має допомогти їй знайти і застосувати внутрішні і зовнішні ресурси, котрі забезпечать оптимальний розвиток на даному етапі життя. Він стикається з різноманітними соціальними проблемами та життєвими ситуаціями клієнта, його неповторною особистістю. Саме це зумовлює наповненість стресами професійної діяльності соціальних робітників, наявність у них численних чинників, які сприяють їхньому психологічному вигоранню, схильність до переживання професійних криз тощо. Науковці зазначають, що вигорання соціальних робітників є порівняно стабільним феноменом [14]. Постає проблема супроводу і соціального робітника, сприяння йому в роботі з людиною віку пізньої дорослості. Такий супровід може полягати і в ознайомленні людини з психологічними особливостями своїх підопічних. Слід приділяти увагу формуванню в соціальних робітників психологічної грамотності, тобто знань про психологічні особливості осіб, які знаходяться на етапі пізньої дорослості.

Мета статті: проаналізувати особливості застосування курсу «Психологія пізньої дорослості» у контексті психологічного супроводу соціальних робітників у професійній діяльності з людьми віку пізньої дорослості; розробити рекомендації для соціальних робітників для оптимізації їхньої взаємодії з літніми людьми.

Результати дослідження. Психологічний супровід розглядається як діяльність, спрямована на надання превентивної й оперативної допомоги психологічними засобами. Це система засобів, що містять у собі різні форми, методи і прийоми допомоги особистості [9]. Такий супровід спрямований на створення умов для самостійного вирішення соціальним робітником проблем, які виникають у процесі його діяльності. Для цього він має бути ознайомлений з психологічними особливостями тих, хто є об'єктом його діяльності. Тому, по-перше, ми спостерігали за професійною діяльністю соціальних робітників та опитали їх з метою отримання інформації про особливості спілкування з літніми підопічними, про ті проблеми, які виникають у цьому процесі; по-друге, розробили курс лекцій для соціальних робітників «Психологія пізньої дорослості».

Основна мета курсу – ознайомити соціальних робітників із теоретичними основами психології осіб віку пізньої дорослості. Його завдання – сформувати в соціальних робітників уявлення про пізню дорослість як важливу частину життєвого шляху людини; анатомо-фізіологічні особливості людини на цьому віковому етапі; вікові зміни її особистості; розвиток пізнавальних процесів у пізній дорослості; місце старіючої особи в суспільстві; специфіку міжособистісного спілкування літніх осіб [8].

Курс складається з шести лекцій, кожна розрахована на одну аудиторну годину. Опанування його змістом передбачає передусім лекційну форму діяльності й контроль. Загальними дидактичними цілями лекцій є передача соціальним робітникам нової інформації з психологічних особливостей осіб пізнього віку, систематизація й узагальнення на основі цього знань, формування переконань, світогляду соціальних робітників, розвиток їхніх пізнавальних і професійних інтересів [2].

При розробці змісту цього курсу лекцій ураховувалася низка особливостей. По-перше, соціальні робітники найчастіше є особами середнього віку без спеціальної освіти; основи різних наук,

у тому числі біології, прослухані ними досить давно в межах шкільної програми. Тому слід уживати якомога менше спеціальної термінології, книжних, зокрема іншомовних, слів, незрозумілих особам без належної освіти. По-друге, при побудові лекції обов'язковим є врахування в композиції, у змісті, у підборі прикладів та ілюстрацій, у методиці викладу, у розрахункові часу зв'язок не лише з попереднім матеріалом, а і з загальновідомою інформацією та тими знаннями про особливості літніх людей, котрі соціальні робітники мають унаслідок безпосереднього спілкування зі своїми підопічними. По-третє, у процесі читання лекцій необхідно впливати на емоції слухачів через пояснення, наведення цікавих прикладів, щоб активізувати інтерес до змісту інформації, викликати прагнення до пізнання, постійного самостійного поповнення знань. По-четверте, лекція має супроводжуватися груповою дискусією з проблеми, що розглядається.

До кожної теми розроблена презентація логічно побудованої сукупності ілюстрацій в електронному форматі, яка складається з низки слайдів, що відображають основний зміст цієї теми. Першим слайдом обов'язково є формулювання теми та план лекції. При створенні слайдів намагалися уникати одноманітного подання великого обсягу інформації.

Перша лекція «Пізня дорослість – важлива частина життєвого шляху людини» передбачає розгляд питань, пов'язаних із загальними психологічними особливостями старості, періодизацією психічного розвитку в пізній дорослості, кризою літнього віку, психологічними проблемами смерті, видами старіння та старості. У другій лекції «Анатомо-фізіологічні особливості людини в пізній дорослості» охоплено питання загальної характеристики фізіологічного старіння, хронічних соматичних хвороб старої людини та їхнього впливу на її психологічний стан, старіння нервової системи, хвороб психіки в пізній дорослості і динаміки властивостей нервової системи в цьому віці. Третя лекція «Вікові зміни особистості в пізній дорослості» присвячена загальній характеристиці розвитку особистості в літньому та старечому віці, особистісним рисам та психічним станам людини в пізній дорослості, уявленню про себе та динаміці самооцінки в цьому віці, старінню осіб різної статі, умовам повноцінного й гармонійного життя в пізній дорослості. Загальні особливості інтелектуальної сфери в пізній дорослості та динаміка відчуття, сприймання, пам'яті, мислення, уваги є предметом розгляду в четвертій лекції «Пізнавальні процеси в пізній дорослості». У п'ятій лекції «Старіюча людина в суспільстві» зосереджено увагу на проблемах місця і ролі старіючої людини в сучасному суспільстві, стереотипізації старості, соціальної адаптації в пізній дорослості. Остання, шоста лекція «Особливості міжособистісного спілкування в пізній дорослості» стосується загальної характеристики міжособистісного спілкування старої людини і його значення в успішному старінні, напрямків і чинників такого спілкування в цьому віці, місця людини віку пізньої дорослості в сім'ї та ставлення до неї [8].

Кожна лекція має три етапи: вступну частину, викладення основного змісту, висновки (підсумок). Починається вона з привітання, актуалізації знань, опанованих на попередній лекції, оголошення теми та плану лекції. Далі відбувається виклад змісту кожного питання плану з демонстрацією слайдів і стислим узагальненням цього змісту. Надавати інформацію протягом лекції слід нешвидко, з повторенням важливих тез для уможливлення запису найбільш необхідного слухачам. Наприкінці лекції також потрібно підсумувати викладене, організувавши дискусію зі слухачами, наголосити на змісті наступної теми і сформувати установку на подальшу самостійну роботу.

Лекції курсу «Психологія пізньої дорослості» виконують кілька функцій: інформаційну (бо вони є джерелом адаптованої для соціальних робітників інформації, що має особистісне забарвлення завдяки індивідуальним особливостям лектора); стимулювальну (активізують інтерес до психології пізнього віку, окремих проблем цього вікового періоду); професійно-виховну (виховують професійну етику, розвивають спеціальні здібності, зокрема

розумові); організаційно-орієнтувальну (спрямовують соціальних робітників на подальший самостійний пошук інформації, на пізнання психології пізнього віку); роз'яснювальну (установлюють однозначне пояснення змісту основних понять психології пізнього віку); переконувальну (здійснюється через доказові ствердження лектора; за допомогою реальних фактів, логіки викладення матеріалу доводяться важливі положення психології пізнього віку); функцію систематизації й структурування всього масиву знань з психології пізнього віку [7].

Проконтролювати ефективність опанування слухачами (соціальними робітниками) змісту курсу можна за допомогою спеціально складених питань для самоконтролю. До кожної теми підготовлено більше двадцяти питань. Такий контроль можна здійснювати як після кожної лекції, так і по закінченні курсу.

Ознайомлення соціальних робітників із психологічними особливостями осіб пізнього віку зумовлює врахування таких особливостей у безпосередньому спілкуванні з підопічними, що сприяє оптимізації їхніх міжособистісних стосунків.

Аналізуючи результати впровадження курсу лекцій для соціальних робітників «Психологія пізньої дорослості», слід відзначити певні методичні особливості, котрі необхідно врахувати психологу для підвищення ефективності цього курсу в подальшому. Курс лекцій доцільно впроваджувати в групі соціальних робітників, які можуть бути різного віку, мають різний досвід і не обов'язково попередньо знайомі один з одним. Частота лекцій може бути різною – як кожного дня, так і раз на тиждень, раз на місяць (залежно від наявних умов). Тривалість однієї лекції – від 40 до 70 хвилин і довше. Така відмінність зумовлюється тим, чи ведуть слухачі записи, а також тривалістю обговорення окремих питань. Кожну лекцію доцільно супроводжувати унаочненням, зокрема презентаціями. Слайди не повинні бути переобтяжені інформацією, не повинні містити дрібний текст. Лекцію слід починати зі звернення до змісту попередньої теми, лише після цього повідомляти мету й структуру наступної теми. Виклад лекційного матеріалу має бути досить простим, містити якомога менше спеціальної термінології, слів, незрозумілих для осіб без належної освіти. Кожне поняття обов'язково потрібно пояснювати. Темп читання лекції має бути повільним. Інформацію доцільно кілька разів повторювати. Це, зокрема, необхідно для того, щоб слухачі могли занотувати ключові положення. Викладаючи лекційний матеріал, доцільно спиратися на індивідуальний професійний досвід соціальних робітників, на випадки з їхньої практики. До дискусії можна вдаватися наприкінці викладу змісту кожного питання плану лекції або після повідомлення всього матеріалу. Виклад змісту кожного питання плану лекції, як і всього змісту лекції, необхідно закінчувати узагальненням. Лектор має вільно володіти матеріалом і не зачитувати задалегідь підготовлений текст, а використовувати його як опорний конспект. Урахування таких методичних особливостей дозволить ефективно навчити соціальних робітників теоретичних основ психології осіб пізнього віку.

За результатами опитування соціальних робітників і впровадження курсу лекцій ми підготували методичні рекомендації з підвищення психологічної грамотності соціальних робітників, спрямовані на вдосконалення їхнього спілкування з людьми віку пізньої дорослості, які також можуть бути корисними і тим, хто професійно взаємодіє з особами цього віку:

1. Слід зважати на те, що завжди у особи віку пізньої дорослості відбувається поступове послаблення функціонування різних систем організму. Різкі негативні зміни можливі за умов раптової хвороби або перебування людини в стані стресу.

2. Потрібно врахувати, що в людини віку пізньої дорослості поступово змінюється здатність реагувати на зовнішні впливи й тому вона може гірше чути, гірше бачити, їй складніше відчувати певні запахи. Це виявляється в безпосередньому спілкуванні з нею, особливо тоді, коли виникають різні непорозуміння. Тому слід з'ясувати що сталося і запропонувати вихід із конфліктної ситуації.

3. На міжособистісному спілкуванні старіючих осіб відображаються також зміни в їхній пізнавальній сфері. У них краще функціонує довготривала пам'ять, ніж короткотривала, пам'ять логічна, ніж механічна. Вони краще пам'ятають те, що було раніше, за часів їхньої молодості, але можуть не згадати, що було вчора. Їм легше запам'ятати те, зміст чого вони розуміють. Тому особам цього віку складніше навчитися користуватися мобільним телефоном, комп'ютером.

4. Особам віку пізньої дорослості складніше швидко опрацьовувати великий обсяг інформації. Тому розмовляти з ними необхідно в оптимальному темпі, не обтяжуючи їх зайвим змістом. Водночас у процесі розмови недоцільно робити занадто великі паузи.

5. Надмірний фоновий шум у процесі спілкування з особою віку пізньої дорослості може завадити їй зрозуміти зміст розмови. Тому варто усунути причину шуму.

6. Повідомляючи особі віку пізньої дорослості певну інформацію, доцільно уточнити, як вона її зрозуміла, за необхідності повторити сказане, змінивши формулювання.

7. Всі люди різні, а особливо ті, котрі розвивалися, зростали за різних умов, особливо тому особи віку пізньої дорослості відрізняються від молодших: мають інші інтереси, прагнення, переконання, спрямованість, по-різному реагують на оточення. Не треба виказувати здивування, зіткнувшись з проявами, м'яко кажучи, несучасного бачення світу.

8. Старі люди дуже чутливі до способу спілкування з ними, до ставлення до них, тону, яким до них звертаються (зневажливого або занадто поблажливого). Хоча розуміння цього вони не завжди показують. Отже, слід бути витриманими, не допускати нещирості.

9. Люди віку пізньої дорослості дуже цінують прояви уваги та поваги до себе. Тому варто цікавитися тим, що з людиною відбувається, виявляти повагу до неї.

10. Особа, віку пізньої дорослості яка раніше мала високий соціальний статус і звикла до певного стилю спілкування, може різноманітними способами вимагати відповідного ставлення до себе, навіть виявляючи бурхливі негативні емоції. Знаючи їх причину, слід реагувати на них спокійно.

11. Люди пізнього віку зі значними проблемами у стані здоров'я, що мають неприємні прояви, можуть соромитися таких проявів і через це уникати взаємодії з іншими. Не треба загострювати на цих проявах надмірної уваги; слід допомогти людині в усуненні наслідків таких проявів (якщо вона цього потребує).

12. Особи віку пізньої дорослості дуже чутливі до змін в навколишньому середовищі (як у найближчому – у місці проживання, так і в ширшому – у соціумі). Це, перш за все пов'язане з тим, що людина має докладати більше зусиль для адаптації до таких змін, здатність до якої в цьому віці може погіршуватися. Доцільно узгоджувати з нею власні дії з допомоги їй, бути пунктуальними.

13. Надаючи людині пізнього віку послуги (приготування їжі, прибирання оселі), доцільно коментувати власні дії, пояснювати, що й чому ви робите.

14. Розмовляючи з іншою особою про старіючу людину, знаходячись поряд з останньою, слід включати її в розмову, не говорити про неї як про третю особу.

15. У спілкуванні із самотньою зневіреною особою віку пізньої дорослості слід акцентувати її увагу на її потребі комусь, чие існування залежить від неї.

16. Варто сприяти особі віку пізньої дорослості у виході за межі її вузького середовища (повідомити їй про різноманітні заходи, які відбуваються поряд, і запропонувати їх відвідати).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Значний вплив на осіб віку пізньої дорослості мають ті, хто їх обслуговує, підтримує, взаємодіє з ними. Соціальну допомогу вдома цим особам надають соціальні робітники (працівники територіальних центрів соціального обслуговування), котрі здебільшого не мають психологічної підготовки. Такі робітники безпосередньо

взаємодіють з підопічними, надають їм соціальні послуги, виконують некваліфіковану роботу. Вони стикаються з різноманітними соціальними проблемами та життєвими ситуаціями клієнтів. Це зумовлює наповненість стресами професійної діяльності соціальних робітників, наявність у ній численних чинників, які сприяють їхньому психологічному вигоранню, схильність до переживання професійних криз. Саме тому необхідним є психологічний супровід соціальних робітників, сприяння їм у роботі з людиною віку пізньої дорослості.

Психологічний супровід соціальних робітників може полягати в їхньому ознайомленні з психологічними особливостями підопічних. Тому розроблена спеціальна програма. Вона складається з шести лекцій, кожна з яких розрахована на одну аудиторну годину і включала питання загальних особливостей розвитку особистості в пізній дорослості, анатомо-фізіологічних особливостей людини похилого віку, зміни в її пізнавальній сфері, соціальні аспекти старіння. Опанування змістом курсу передбачає

лекційну форму діяльності, обговорення змісту лекції і контроль. Обґрунтовано особливості впровадження цієї програми. До кожної теми підготовлено спеціальні питання для самоконтролю. Аналіз результатів впровадження курсу лекцій «Психологія пізньої дорослості» для соціальних робітників дозволив визначити певні особливості, які стосуються організації і проведення занять, котрі необхідно враховувати для підвищення ефективності цього курсу.

За результатами опитування соціальних робітників і впровадження курсу для них розроблено методичні рекомендації щодо психологічних особливостей осіб віку пізньої дорослості, які спрямовані на вдосконалення спілкування соціальних робітників і їхніх підопічних. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в дослідженні динаміки спілкування соціальних робітників і осіб віку пізньої дорослості; в укладенні рекомендації соціальним працівникам щодо удосконалення їхньої взаємодії з соціальними робітниками, котрі надають послуги людям пізнього віку тощо

Список використаних джерел

1. Бершадська О. В. Міжсуб'єктна взаємодія як складова професійної культури соціального працівника / О. В. Бершадська // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2011. – Вип. 3. – С. 3–14.
2. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : методичний посібник для студентів магістратури / С. С. Вітвицька. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.
3. Годлевська Д. М. Проблема комунікативної культури соціального працівника / Д. М. Годлевська // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління: зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. – № 1(23). – С. 54–60.
4. Голубенко Т. О. Особливості процесу формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку / Т. О. Голубенко // Молодий вчений. – 2013. – 1 (01). – листопад. – С. 77–81.
5. Зозуляк-Случик Р. В. Формування професійної етики майбутніх соціальних працівників в університетах: методичний аспект / Р. В. Зозуляк-Случик // Social Work and Education. – 2018. – Vol 5. – № 7. – С. 57–66.
6. Карпенко О. Г. Мотивація в структурі діяльності соціального працівника / О. Г. Карпенко // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2004. – № 17. – С. 36–39.
7. Методика викладання у вищій школі : навчальний посібник / авт. укл. О. В. Малихін, І. Г. Павленко, О. О. Лаврентьєва, Г. І. Матукова. – Сімферополь : ДІАІПІ, 2011. – 224 с.
8. Психологія пізньої дорослості : програма курсу лекцій для соціальних робітників / автор-укладач О. Г. Коваленко. – К., 2014. – 15 с.
9. Савчин М. В. Психологічний супровід розвитку особистості студента з обмеженими можливостями / М. В. Савчин // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2012. – Вип 1. – [Електронне джерело]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_1_41
10. Соціальний робітник. Посадова інструкція [Електронне джерело]. – Режим доступу: http://www.borovik.com/index_instruction.php?Gins=iill&lang_i=1.
11. Тептюк Ю. Психологічні умови виникнення та розвитку стресостійкості у професійній діяльності працівників соціальної сфери // Військово-спеціальні науки. – 2017. – № 2(37). – С. 47–51.
12. Типове положення про територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) [Електронний ресурс] : затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 29.12.2009 р., № 1417. – Режим доступу до джерела : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1417-2009-%D0%BF>.
13. Howe D. The emotionally intelligent social worker / David Howe. – London, New York: Palgrave Macmillan, 2008. – 208 p.
14. Poulin J. Social worker burnout: a longitudinal study / J. Poulin, C. Walter // Social Work Research and Abstracts. – 1993. – Vol. 29. – Issue 4. – P. 5–11. – [Electronic resource]. Access mode: <https://academic.oup.com/swra/article-abstract/29/4/5/2332472>.

References

1. Bershadska, O. V., 2011. Mizhsubiectna vzaemodiia yak skladova profesiinoi kultury sotsialnoho pratsivnyka [Interpersonal interaction as a component of the professional culture of a social worker]. Spirituality of personality: methodology, theory and practice, 3, p. 3–14.
2. Vitvytska, S. S., 2003. Osnovy pedahohiky vyshchoi shkoly: metodychnyi posibnyk dlia studentiv mahistratury [Fundamentals of higher education pedagogy: a methodological manual for master students]. Kyiv: Tsentrnavchalnoiliteratury.
3. Hodlevska, D. M., 2004. Problema komunikativnoi kultury sotsialnoho pratsivnyka [The problem of communicative culture of a social worker]. Scientific journal of M. P. Dragomanov NPU. Series number 11. Sociology. Social work. Social pedagogy. Management: a collection of scientific works, 1(23), p. 54–60.
4. Holubenko, T. O., 2013. Osoblyvosti protsesu formuvannia hotovnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do patronazhnoi roboty z liudmy pokhyloho viku [Features of the process of forming the readiness of future social workers for patronage work with the elderly]. Young scientist, 1(01), November, p. 77–81.
5. Zozuliak-Sluchyk, R. V., 2018. Formuvanni aprofesiinoi etyky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv v universytetakh: metodychnyi aspekt [Formation of professional ethics of future social workers at universities: methodical aspect]. Social Work and Education, 7, Vol. 5, p. 57–66.
6. Karpenko, O. H., 2004. Motyvatsiia v strukturii diialnosti sotsialnoho pratsivnyka [Motivation in the structure of the social worker's activity]. Bulletin of Ivan Franko Zhytomyr State University, 17, p. 36–39.
7. Malykhin, O. V., Pavlenko, I. H., Lavrentieva, O. O., Matukova, H. I. authors-ed. 2011. Metodyka vykladannia u vyshchii shkoli: navchalnyi posibnyk [Methods of teaching in higher education: a tutorial]. Simferopol: DIAIPI.
8. Kovalenko, O. H. author-ed. 2014. Psykholohiia piznoi doroslости: prohrama kursu lektzii dlia sotsialnykh robotnykiv [Psychology of late adulthood: a program of lecture course for social workers]. Kyiv.

9. Savchyn, M. V., 2012. Psykholohichniy suprovid rozvytku osobystosti studenta z obmezenymy mozhlyvostyamy [Psychological support for the development of the personality of a student with disabilities]. Bulletin of the National Academy of State Border Service of Ukraine, Issue 1. [Electronic resource]. Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadsps_2012_1_41.
10. Sotsialnyi robotnyk. Posadova instrukttsiia [Social worker Position instruction]. [Electronic resource]. Access mode: http://www.borovik.com/index_instruction.php?Gins=iill&lang_i=1.
11. Teptiuk, Yu., 2017. Psykholohichni umovy vynykennia ta rozvytku stresostiikosti u profesinii diialnosti pratsivnykiv sotsialnoi sfery [Psychological conditions for the emergence and development of stress in the professional activities of social worker]. Military-Special Science, 2 (37), p. 47–51.
12. Typove polozhennia pro terytorialnyi tsentr sotsialnoho obsluhovuvannia (nadannia sotsialnykh posluh) [Standard regulations on territorial center of social services (provision of social services)]. [Electronic resource]. Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1417-2009-%D0%BF>.
13. Howe, D., 2008. The emotionally intelligent social worker. London, New York: Palgrave Macmillan.
14. Poulin, J., Walter, C., 1993. Social worker burnout: a longitudinal study. Social Work Research and Abstracts, Vol. 29, Issue 4, p. 5–11. [Electronic resource]. Access mode: <https://academic.oup.com/swra/article-abstract/29/4/5/2332472>.

В статтє рассматриваются вопросы психологического сопровождения социальных рабочих в профессиональной деятельности с людьми возраста поздней взрослости. Такие рабочие выполняют неквалифицированную работу, сталкиваются с различными социальными проблемами и жизненными ситуациями клиентов, что обуславливает наполненность стрессами их профессиональной деятельности, может способствовать психологическому выгоранию. Предложено курс лекций «Психология поздней взрослости» для социальных рабочих в контексте их психологического сопровождения. Этот курс состоит из шести тем. Овладение его содержанием предусматривает лекционную форму деятельности и контроль. Обоснованы особенности внедрения этого курса. Составлены методические рекомендации по повышению психологической грамотности социальных рабочих.

Ключевые слова: человек возраста поздней взрослости, социальный рабочий, психологическое сопровождение, курс лекций.

The article deals with the issues of psychological support of social workers in professional activities with people of late adulthood. Social workers usually are people without special training, who directly interact with the wards, provide them with social services, make unskilled work. They face a variety of social issues and life situations of clients. This leads to stressfulness of the professional activities of social workers, the presence in it of numerous factors contributing to their psychological burnout, a tendency to experiencing professional crises. Psychological support for social workers and assisting them in working with people of late adulthood are needed. Therefore, the purpose of the article was to analyze the features of the application of the lecture course "Psychology of late adulthood" in the context of such support; to develop recommendations for social workers to optimize their interaction with the elderly. The main purpose of this course was to inform social workers about the theoretical foundations of the psychology of persons of late adulthood. The course has six topics (lectures): late adulthood as an important part of the human life, anatomical and physiological features of a person in late adulthood, age-related personality changes in late adulthood, cognitive processes in late adulthood, anaging person in society, the features of interpersonal communication in late adulthood. The course has a lecture form of activity and control. Each lecture has three parts: the introductory part, presentation of the main content, conclusions (summary). Features of the implementation of this program are substantiated. Each topic has specific questions for self-control. Analysis of the implementation of the lecture course "Psychology of the cognitive road" for social workers allowed us to determine its methodology. It will help to improve the effectiveness of interpersonal communication of the elderly in the future. Methodical recommendations for improving the psychological education of social workers have been made.

Key words: people of late adulthood, social worker, psychological support, lecture course.

УДК 373.5.015.311

DOI 10.31339/2413-3329-2019-1(9)-238-242

Корніснко Інокентій Олексійович,

доктор психологічних наук, доцент,
orcid/0000-0003-1451-4128,

Зайцева Тетяна Андріївна,

студент,

Мукачівський державний університет, м. Мукачєво

ЗВ'ЯЗОК МІЖ ПОКАЗНИКАМИ ІНТЕЛЕКТА ТА ПІДВИЩЕНОЮ ТРИВОЖНІСТЮ ШКОЛЯРА

У статті розглядається проблема шкільної тривожності у контексті розвитку інтелекту школярів, доводиться наявність сильної оберненої залежності між показниками тривожності та інтелекту молодших школярів та перевіряється їх детермінаційний зв'язок за допомогою методів математичної статистики, а саме: кореляційного і регресійного аналізів, фіксуються прояви тривоги дітей молодшого шкільного віку. Аналізується роль високої тривожності дітей молодшого шкільного віку у становленні багатьох шкільних труднощів, що обумовлюють формування різноманітних негативних психологічних змін.

Ключові слова: інтелект, тривожність, вербальний інтелект, невербальний інтелект, особистість школяра

Постановка проблеми. Формування інтелекту зумовлюється розвитком певних показників психічних процесів: точності зорового, слухового і дотикового сприймання; повноти й детальності опису картини, яку учень бачить уперше; способів свідомого запам'ятовування нового матеріалу (групування, самоконтролю – під час заучування); здатності помічати помилки, неточності в міркуваннях ровесників; гнучкості мислення, що виявляється у доцільному варіюванні способів дій, легкості й швидкості переходу від міркування, що спирається на реальні або зображені предмети, до мислення з опорою на графіку, схеми, числові та буквені формули; словесно-логічного мислення. Все це

може викликати психологічні труднощі у дитини, яка є високотривожною.

Шкільна тривожність виражається у хвилюванні, підвищеному переживанні в навчальних ситуаціях, у класі, очікуванні поганого ставлення до себе, негативної оцінки з боку вчителя, однолітків. Дитина постійно відчуває власну неповноцінність, невпевнена в правильності своєї поведінки, своїх рішень. Тривожних дітей відрізняє надмірна боязкість, причому іноді вони бояться не самої події, а її передчуття. Часто вони чекають найгіршого. Діти відчувають себе безпорадними, побоюються грати в нові ігри, приступати до нових видів